

Weronika Skorupska*

 <https://orcid.org/0000-0002-5631-9251>

Spółdzielczość na nowo. Kooperatyzm jako potencjalna przestrzeń budowania podmiotowości obywatelskiej

Streszczenie

Artykuł podejmuje problematykę nowego kooperatyizmu w Polsce. Zamierzeniem badawczym było opisanie, a poprzez to lepsze rozpoznanie nowej formy realizacji podmiotowości obywatelskiej poprzez instytucje kooperatyizmu, szczególnie w kontekście dynamicznych przemian technologicznych i rozwoju cyfrowego społeczeństwa. Celem było także wstępne rozpoznanie potencjału nowego kooperatyizmu jako przestrzeni budowania podmiotowości obywatelskiej, zwłaszcza w Polsce, gdzie tradycje spółdzielczości są bogate, lecz obecnie wymagają adaptacji

-
- * Mgr, doktorantka Szkoły Doktorskiej Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, asystent Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Socjologii i Pedagogiki, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: wero.skorupska@gmail.com
Artykuł powstał na podstawie badań prowadzonych w ramach rozprawy doktorskiej.

Received: 8.01.2026. Verified: 29.03.2026. Accepted: 18.05.2026.

© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: Działania IV.4.1 „Kompleksowy program wsparcia dla doktorantów UW” Programu „Inicjatywa Doskonałości–Uczelnia Badawcza”. **Conflict of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Ivory Mind. (2024). AI Assistant for Documents.

do realiów XXI w. Przeprowadzono opis studium przypadku, analizując narracje i treści materiałów produkowanych przez kooperatywy, w tym dokumenty wewnętrzne, organizacyjne, strony internetowe oraz media społecznościowe.

Słowa kluczowe: kooperatyzm, spółdzielczość, kooperatyzm cyfrowy, kooperatywy spożywcze, podmiotowość obywatelska

Co-operatives Revisited: Co-operativism as a Potential Space for Building Civic Subjectivity

Summary

This article addresses the issue of new cooperativism in Poland. The research objective was to describe and thereby gain a better understanding of a new form of exercising civic agency through cooperative institutions, particularly in the context of rapid technological change and the development of the digital society. Another objective was to conduct a preliminary assessment of the potential of new cooperativism as a space for building civic agency, especially in Poland, where cooperative traditions are rich but currently require adaptation to the realities of the 21st century. A case study was conducted, analysing the narratives and contents of materials produced by cooperatives, including internal and organisational documents, websites, and social media.

Keywords: cooperativism, platform cooperativism, food cooperatives, civic subjectivity

Wprowadzenie

Współczesna sfera społeczna podlega nieustannym przeobrażeniom. Przede wszystkim na dynamicznie zmieniające się otoczenie technologiczne. Rozwój sfery tzw. cyfrowego społeczeństwa i cyfrowej sfery społecznej ma znaczenie w kontekście działań, które podejmują obywatele. Artykuł opisuje narrację konstruowaną przez nowe formy spółdzielczości w Polsce w kontekście podmiotowości obywatelskiej. Zamierzeniem badawczym jest wstępne rozpoznanie problemu, stąd artykuł ma charakter rekonstrukcji zagadnienia, raczej jego deskrypcji niż szerokiego

empirycznego zbadania. Celem badawczym jest także ukazanie potencjału nowego kooperatyizmu w budowaniu podmiotowości obywatelskiej. Główne pytania badawcze brzmią: Jakie idee są przyjmowane przez nowe kooperatywy? Jak opisują one swoje działania? W jaki sposób nowe formy kooperatyizmu, kooperatywy spożywcze i cyfrowe mogą wpływać na budowanie podmiotowości obywatelskiej w kontekście ich narracji? W badaniu wykorzystano metodę opisu studium przypadku. Posłużono się analizą narracji i treści materiałów wytwarzanych przez kooperatywy, dokumentów wewnętrznych, organizacyjnych i stron internetowych oraz mediów społecznościowych. Analizie poddano dokumenty organizacji CoopTech Hub (centrum technologii spółdzielczych prowadzone przez Spółdzielnię PLZ), przede wszystkim Statut, Regulaminy, Sprawozdania organizacyjne, manifesty oraz wybrane treści z aplikacji mobilnej PLZ. Zatem wnioski odnoszą się przede wszystkim do budowania przekazu, narracji, która ma na celu przedstawienie pewnej wizji, sposobu kreowania rzeczywistości. Metodą analityczną była analiza tematyczna, pomocniczo wykorzystano oprogramowanie do analizy jakościowej MAXQDA 2024. W artykule posłużono się pojęciem podmiotowości obywatelskiej, która oznacza poczucie wpływu na otaczającą rzeczywistość oraz możliwość autonomicznego działania dla realizacji potrzeb swoich oraz potrzeb wspólnoty (Mudyń 2012). Podmiotowość obywateli jest szerokim konceptem, który urzeczywistnia się również w erze cyfrowej. Połączenie idei i wartości spółdzielczych (jako przykładu wspólnoty obywatelskiej) ukazuje współczesną recepcję znanej idei spółdzielczej, obecnej w Polsce od wielu dziesięcioleci. Ukazany przykład spółdzielni PLZ (Platforma Lokalnych Zasobów) i jej narracji zakłada cyfrowy restart spółdzielczości i adaptację wartości i zasad spółdzielczych do realiów XXI w. W tekście zaprezentowano w syntetyczny sposób problematykę nowego kooperatyizmu oraz zasad i wartości spółdzielczych.

Podmiotowość obywatelska i spółdzielczość

Punkt 1 artykułu 58 polskiej Konstytucji mówi: „Każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się” (Konstytucja RP 1997). Organizowanie się i działania wspólnotowe są niezwykle ważne w kontekście rozważań na temat podmiotowości obywatelskiej. Człowiek jako istota społeczna tylko poprzez działanie z innymi ludźmi może funkcjonować aktywnie, rozwijać się i realizować swój potencjał. Polska posiada długą i bogatą tradycję realizacji wspólnotowych przedsięwzięć, będących wyrazem funkcjonującego społeczeństwa obywatelskiego. Nawet w czasach, kiedy Polska znajdowała się pod zaborami, różnego rodzaju instytucje społeczne i gospodarcze działały z powodzeniem. Przykładem takich organizacji są spółdzielnie z sukcesem funkcjonujące na ziemiach polskich już w drugiej połowie XIX w., chociażby spółdzielnia spożywców „Merkury” (Brodziński 2014). W dobrze funkcjonującym

państwie i społeczeństwie obywatele powinni być przede wszystkim partnerami i podmiotami w strukturze społeczno-gospodarczej. Co zatem możemy rozumieć przez pojęcie „podmiot”? To jeden z terminów obecnych w dyskursie naukowym, używany w wielu dyscyplinach i kontekstach. Jak wskazują badacze, jest to pojęcie niejednoznaczne (Wielecki 2003). Podmiotowość w naukach społecznych, zwłaszcza socjologii i politologii, bywa traktowana jako poczucie wpływu, możliwość swobodnego, autonomicznego działania (Markocka 2017: 55). Krzysztof Mudyń wskazuje, że podmiotowość można łączyć z „demokratycznym modusem samoregulacji przy podejmowaniu decyzji i dokonywaniu wyborów, jak również autokratyczne właściwości samokontroli z instrumentalnością” (Mudyń 2012: 151–157). Jacek Kotus pisze o podmiotowości w społeczeństwie obywatelskim jako o procesie akceptacji wolnej woli obywateli i dobrowolności działalności. Według Kotusa: „podmiotowość tegoż obywatela z kolei to jego poczucie sprawstwa wynikające z przekonania posiadania takiej wolnej woli i możliwości podjęcia dobrowolnie działania. W dużej mierze o poczuciu podmiotowości decydują (często nieintencjonalnie) czynniki egzogenne, np. strategie władz lokalnych, choć sama podmiotowość, [...] jest zakorzeniona wewnątrznie” (Kotus 2018: 123). Agnieszka Turska-Kawa, pisząc o podmiotowości współczesnego obywatela, podkreśla, że znajomość praw i obowiązków może zwiększać poczucie podmiotowości oraz usytuowanie się w systemie politycznym (Turska-Kawa 2025: 8). I nie chodzi tutaj tylko o tradycyjnie pojmowaną aktywność obywatelską w sferze politycznej, ale także o zaangażowanie w funkcjonowanie systemu społeczno-gospodarczego. Społeczeństwo obywatelskie jako element systemu politycznego jest ściśle powiązane z różnymi formami kooperacji obywateli w sferze publicznej. A. Turska-Kawa wskazuje na istotny wymiar podmiotowości obywatelskiej w dobie kryzysów. Jak pisze badaczka: „Zaspokojenie ważnych potrzeb psychologicznych, między innymi poczucia kontroli czy poczucia wpływu, decydujące o dobrostanie jednostki, zostało zachwiane. Sytuacja ta nie pozostała także obojętna dla współpracy obywatelskiej i procesów budowania czy umacniania społeczeństwa obywatelskiego” (Turska-Kawa 2025: 10). Jakość demokracji jest bezpośrednio połączona z jakością życia obywateli i ich kompetencjami obywatelskimi. Kompetencje obywatelskie to przede wszystkim umiejętność współdziałania z innymi, zdolność do działania w imię dobra wspólnego i interesu wspólnotowego (Johnson 2009, za: Plecka, Turska-Kawa, Wojtasik 2013: 75). Jedną z koncepcji podmiotowości jest podmiotowość sprawcza, która koncentruje się na tym, w jaki sposób jednostkowe podmioty sytuują się w kontekście makrospołecznym (Andrejuk 2016: 158). Oznacza to, że ludzie (jako podmioty życia politycznego) są w stanie poddać refleksji to, jak działa system, w którym żyją, i „twórczo przekształcać swoje otoczenie społeczne” (Andrejuk 2016: 158).

Współczesność przynosi wiele wyzwań dla funkcjonowania państwa. Zarówno w sferze prawnej, społecznej, jak i gospodarczej. Nie ulega wątpliwości, że

dzisiejsza rzeczywistość w dużej mierze opiera się na nowych technologiach, narzędziach i platformach zarządzanych przez korporacje nazywane niekiedy *big techami* (Srniczek 2023). W XXI w. za sprawą Nicka Srnicka pojawiło się określenie „kapitalizm platform” (Kreft 2022). Jest to rodzaj kapitalistycznego systemu zdominowanego przez platformy technologiczne. Odpowiedzią na te wyzwania jest budowanie instytucji alternatywnych, takich jak spółdzielnie cyfrowe, zwane też kooperatywami platformowymi (Burnicka, Zygmuntowski 2019). W Polsce ten ruch dopiero się rozwija, jednak – jak wskazują badania – ma silny potencjał (Burnicka, Zygmuntowski 2019). Przykładem spółdzielczości cyfrowej jest PLZ Spółdzielnia oferująca pierwszą w Polsce aplikację spółdzielczą. Celem niniejszej części jest ukazanie potencjału nowych form spółdzielczości, przykładów ich działalności oraz oczekiwanej przez spółdzielców roli w budowaniu podmiotowości obywateli we współczesnym społeczeństwie. Anna Szustek diagnozuje, że strategia odrodzenia i rozwoju spółdzielczości powinna być ujmowana w kontekście podmiotowości obywatelskiej i realizacji strategii rozwoju gospodarczego państwa (Szustek 2020: 287). Jak wskazuje dalej badaczka: „wielkim i ważnym wyzwaniem społecznym i gospodarczym jest odbudowanie pozycji społecznej spółdzielczości w Polsce oraz unowocześnienie ruchu kooperatystycznego na miarę aspiracji polskiego społeczeństwa” (Szustek 2020: 287). Zainteresowanie spółdzielczością w szerszym zakresie, także w jej nowym wymiarze – kooperatyw różnego rodzaju (spożywczych, mieszkaniowych) czy spółdzielczości cyfrowej nie zyskało dużej popularności. Jednak kolejne pokolenia spółdzielców pokazują, że ruch ten ma potencjał budowania struktur na poziomie lokalnym oraz inspirowania do działań¹.

Kooperatyzm jako idea i praktyka

Kooperatyzm i ruch spółdzielczy mają w Polsce bogate tradycje. Historycznie kooperatyzm w Polsce jest formą organizacyjną obecną od II połowy XIX w. Jednakże doświadczenie, szczególnie te powojenne, i uwarunkowania polityczne sprawiły, że spółdzielczość traciła na popularności.

Spółdzielnie są ugruntowane prawnie i działają na podstawie ustawy Prawo spółdzielcze z 1982 r. z wieloma nowelizacjami. Obowiązkowym elementem prawa spółdzielczego są zasady i wartości spółdzielcze, które stanowią wyznacznik pozwalający odróżnić spółdzielnie od pozostałych stowarzyszeń i zrzeszeń oraz przedsiębiorstw innego rodzaju, stanowią o istocie spółdzielczości (Szustek 2009: 405). Oświadczenie w sprawie tożsamości spółdzielczej stwierdza, że spółdzielnia jest „autonomicznym stowarzyszeniem osób zrzeszonych dobrowolnie w celu zaspokojenia ich wspólnych potrzeb i aspiracji ekonomicznych, społecznych i kulturalnych

¹ W niniejszym artykule określenia „spółdzielnia” i „kooperatywa” są stosowane zamiennie.

poprzez wspólne przedsiębiorstwo kontrolowane demokratycznie” (ICA 2025). Międzynarodowy Związek Spółdzielczy jest globalnym wyznacznikiem wartości i zasad ruchu spółdzielczego. W 1995 r. Międzynarodowy Związek Spółdzielczy przyjął zmienione oświadczenie w sprawie tożsamości spółdzielczej, które zawiera definicję spółdzielni, wartości spółdzielni oraz siedem zasad spółdzielni. Oświadczenie podkreślało wartości, jakie są charakterystyczne dla spółdzielni. Wyróżniono między innymi: demokrację, wspólnotę, równość (Piechowski 2008: 35). To, co wyróżnia spółdzielnie, to nacisk na podstawową grupę interesariuszy, jaką są członkowie, klienci i pracownicy – innymi słowy „spożywcy”. Jak pisał autor broszury o spożywcach, Marian Rapacki: „każdy z nas musi zaspokoić swój głód, musi się odziać, musi gdzieś mieszkać. Ażeby to zrobić, każdy z nas musi kupić żywność, odzież, wynająć mieszkanie. Kupione lub przygotowane przez siebie przedmioty każdy z nas zużywa, czyli spożywa. Każdy z nas zatem jest spożywcą” (Rapacki 1923). Właśnie spółdzielnia ma za zadanie zaspokoić wspólne potrzeby, aspiracje członków, zarówno gospodarcze, społeczne, jak i kulturalne.

Wybitny polski naukowiec, teoretyk kooperatywności i spółdzielczości, Edward Abramowski wskazywał, iż kooperatywy są szkołą demokracji i współdziałania. W broszurze *Kooperatywa jako sprawa ludu pracującego* pisał:

Kooperatywa spożywcza w większym jeszcze stopniu niż inne stowarzyszenia ludowe jest szkołą społeczną, gdzie ludzie uczą się sami radzić nad swoimi sprawami, organizować je, działać zbiorowo i solidarnie, reformować warunki swego bytu własnym umysłem i własnymi siłami; gdzie poznają w praktyce złożony mechanizm ekonomiczny i społeczny dzisiejszego życia i sposoby rządzenia nim. Jest to więc w całym znaczeniu tego słowa szkoła samorządu społecznego i demokracji, której nie mogą zastąpić żadne teorie ani nauki z książek (Abramowski 2009).

Spółdzielczość pełniła w państwie wiele funkcji, nie tylko zaspokajania potrzeb obywateli, ale też funkcje wychowawcze, edukacyjne, organizacyjne. W dobie kryzysów przywoływanie doświadczeń przykładów samoorganizacji może okazać się przydatne i inspirujące. Historycznie za pierwsze spółdzielnie uznaje się kooperatywę spożywców z Rochdale, którzy w 1844 r. założyli sklep spółdzielczy (Domagalski 2012: 40). Stali się oni inspiracją dla innych i impulsem do rozwoju spółdzielczości w Europie (Domagalski 2012: 40). Zasady wypracowane przez pionierów roczdelskich są podstawą ruchu spółdzielczego po dziś dzień. W obecnym kształcie brzmią następująco:

- 1) Dobrowolne i otwarte członkostwo;
- 2) Demokratyczna kontrola członkowska;
- 3) Udział ekonomiczny członków;
- 4) Autonomia i niezależność;
- 5) Edukacja, szkolenia i informacja;

- 6) Współpraca między spółdzielniami;
- 7) Troska o społeczność lokalną (ICA 2025).

Zasady te stanowią wyznaczniki spółdzielni i stanowią o jej istocie. Prawodawstwo krajowe dotyczące spółdzielni powinno zawierać sens i swoistego rodzaju ducha zasad spółdzielczych (Cioch 2009: 26–35). Także prawodawstwo polskie. Spółdzielnia powinna działać w interesie ekonomicznym swoich członków, którzy wnoszą sprawiedliwy wkład w kapitał swojej spółdzielni. Zasada ta podkreśla upodmiotowienie gospodarcze spółdzielców. Władza decyzyjna dotycząca kapitału jest rozłożona na wszystkich członków spółdzielni. Spółdzielnia posiada także kapitał wspólny, którego przynajmniej część stanowi niepodzielny majątek przeznaczany na inne cele wybrane przez członków, np. rozwój spółdzielni, edukacja, szkolenia, pomoc społeczna itd. Spółdzielnie są zrzeszeniami działającymi także w celu zrównoważonego rozwoju lokalnej społeczności, w której funkcjonują. Praca w spółdzielni opiera się nie tylko na interesie własnym spółdzielcy, ale także na uwzględnieniu dobra otoczenia, w którym spółdzielca żyje i pracuje (ICA 2025). Powyższa prezentacja zasad i idei spółdzielczych ma na celu ukazanie, że ruch ten opiera się na ważnym elemencie silnej narracji, opartej o wartości. Stąd opisowa analiza przykładów spółdzielni ma za zadanie ukazać, czy nowe spółdzielnie odwołują się do owych postulatów i czy w ogóle podejmują je w swoich przekazach.

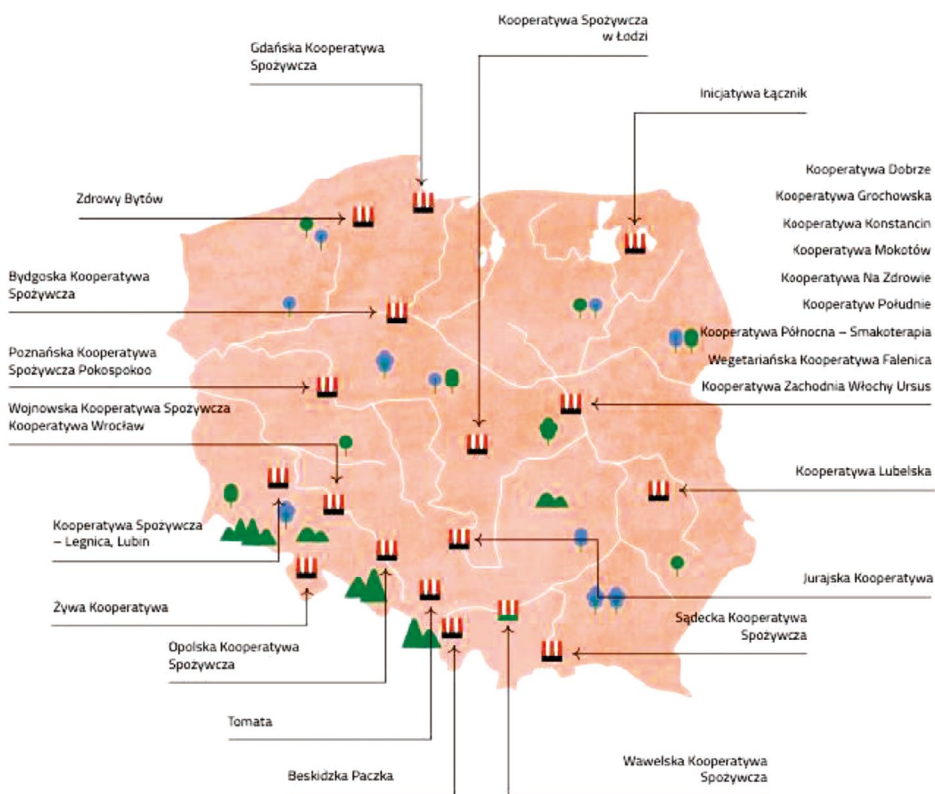
Nowy kooperatyzm

Na początku drugiej dekady XXI w. w Polsce zaczęły pojawiać się inicjatywy społeczne nazywane się kooperatywami. Warto nadmienić, że na początku XX w. słowa „kooperatywa” oraz „spółdzielnia” były stosowane zamiennie. Po II wojnie światowej w powszechnym użyciu była nazwa „spółdzielnia”, która określała konkretny rodzaj stowarzyszenia spółdzielczego działającego na podstawie prawa spółdzielczego. Współcześnie rozwija się ruch, który w dużej mierze bazuje na zasadach i wartościach spółdzielczych, lecz niekoniecznie korzysta z formy prawnej spółdzielni. „Nowy kooperatyzm” to nazwa skonceptualizowana przez Marcelo Vietę, badacza społecznego z Uniwersytetu w Toronto. Opisał on formy aktywności ludzi, którzy bazują na idei spółdzielczej, lecz niekoniecznie korzystają z tej formy organizacyjnej i prawnej (Vieta 2010: 3). Nowe kooperatywy to organizacje, które bazują na zasadach i wartościach spółdzielczych, lecz stosują je wybiórczo (Skorupska 2024b: 70). Podstawową cechą spółdzielni alternatywnych jest stosowanie uproszczonych struktur. Stowarzyszenia spółdzielcze nowego typu odznaczają się takimi cechami, jak: liczba członków ok. 4–5 osób, inny typ zrzeszania się (niekoniecznie w formie zorganizowanej, sformalizowanej; bywa, że kooperatywy działają w sferze cyfrowej) oraz brak przestrzegania zasad demokracji wewnętrznej. Ich struktury dopuszczają istnienie w organach zarządczych

na przykład systemu rotacji, a nie wyboru (Brzozowski 2008: 280). Jednocześnie są to struktury proste, często zarządzane w sposób podobny do „zarządzania turkusowego” (turkusowe zarządzanie to model zarządzania organizacją oparty na decentralizacji i przekazaniu władzy, decyzyjności także na niższe szczeble organizacji. Charakteryzuje ją demokratyczny sposób zarządzania i płaska struktura [Skrzypek 2017: 12]). Swoistego rodzaju unowocześnianie zasad funkcjonowania spółdzielni rozpoczęło się na początku XXI w. głównie w Skandynawii. W Szwecji – w odpowiedzi na silną konkurencję na rynku – spółdzielnie dostosowują się do niej poprzez łączenie się w większe jednostki gospodarcze. Jednocześnie powstają nowe małe, lokalne kooperatywy, zakładane do realizowania konkretnego celu (Herbst 2013: 48–53). Jednym z lepiej rozwijających się nurtów nowego kooperatywności w Polsce jest kooperatywność spożywcza. W raporcie *Kooperatywność spożywcza w UE. Lekcje dla Polski* badacze opisują ruch kooperatywności spożywczych jako oddolne inicjatywy (formalne lub nieformalne) (Śpiewak, Błesznowski, Gąsiorowska 2022: 8). Ich głównym celem jest pozyskiwanie dobrej jakości żywności, dbałość o środowisko oraz lokalność (Śpiewak, Błesznowski, Gąsiorowska 2022: 9). Jednym z pionierów nowego kooperatywności w Polsce była Warszawska Kooperatywność Spożywcza. Jej celem stało się pozyskiwanie żywności lepszej jakości bezpośrednio od producenta. Był to swoistego rodzaju ruch protestu przeciwko wielkim korporacjom, manifestacja przeciwko systemowi, który może wykluczać ekologicznych, drobnych rolników (Rok, Bąk 2025). W 2009 r. powstała Grochowska Kooperatywność Spożywcza, założyła ją grupa kobiet zainteresowanych pozyskiwaniem zdrowej, wysokiej jakości żywności. Założycielki bezpośrednio odnosiły się do historii spółdzielczości z XIX w. (Kooperatywność Grochowska 2025). Kooperatywność nie tylko ma służyć członkom, ale także działać na rzecz lokalnej społeczności. Kolejne kooperatywności spożywcze zaczęły powstawać w różnych miastach Polski (Bilewicz, Potkańska 2013). Ich liczba nie jest znana, ponieważ nowy kooperatywność jest zjawiskiem dynamicznym, ciągle rozwijającym się i mało zbadanym. W raporcie o kooperatywności zidentyfikowano około dwudziestu podobnych inicjatyw w Polsce. Ich rozmieszczenie ilustruje grafika 1.

Kooperatywność spożywcza to przykład aktywizmu na poziomie lokalnym, głównie w środowiskach miejskich. Ich celem jest wprowadzenie zmian w systemie żywnościowym. Opierają się na idei współpracy oraz solidaryzmie społecznym (Bilewicz 2020: 118–119). Aleksandra Bilewicz, badaczka kooperatywności spożywczych, wskazuje, że „sam sposób rozumienia społeczeństwa obywatelskiego jest [...] wynikiem zapomnienia idei spółdzielczej. Społeczeństwo obywatelskie ma obejmować organizacje funkcjonujące niezależnie od spraw gospodarczych. Natomiast istotą spółdzielni było połączenie gospodarki i demokracji. Nie pamięta się dziś, że to nie są oddzielne sfery, w których społeczeństwo funkcjonuje” (Bilewicz 2018). Wysuwa się tutaj pojęcie podmiotowości politycznej rozumiane szeroko jako sprawczość obywateli w wielu sprawach życia publicznego, społecznego.

Kooperatywy działają w bardzo różny sposób, jednak łączy je idea wspólnotowego działania oraz samoorganizacji. Jak wskazują badania: „założyciele pierwszych nowych kooperatyw nawiązywali do zapomnianej tradycji polskiej spółdzielczości spożywców [...], a także do myśli Edwarda Abramowskiego, twórcy polskiej szkoły kooperatyizmu, najważniejszego myśliciela propagującego ideę rzeczywistej spółdzielczej” (Bilewicz 2018: 9).

Grafika 1. Kooperatywy spożywcze w Polsce

Źródło: R. Śpiewak, B. Błesznowski, A. Gąsiorowska, *Kooperatywy spożywcze w UE*.

Lekcje dla Polski, Warszawa 2022, s. 8.

Przykłady nowych kooperatyw. Studium przypadku Kooperatywy Dobrze oraz PLZ Spółdzielni

Kooperatywa Dobrze jest inicjatywą o charakterze spółdzielczym. Początkowo działała jako nieformalna grupa, następnie – jako stowarzyszenie. Finalnie prowadzi działalność z jednej strony jako spółdzielnia, z drugiej zaś jako stowarzyszenie. Jako

pierwsza kooperatywa spożywcza w Polsce założyła sklep spółdzielczy w 2014 r. Obecnie prowadzi trzy sklepy, wszystkie znajdując się na terenie Warszawy. Model działania kooperatywy zasadza się na kilku podstawowych obszarach:

- 1) zwiększaniu dostępu mieszkańców Warszawy do zdrowej, świeżej i sezonowej żywności,
- 2) wspieraniu rozwoju lokalnych, ekologicznych gospodarstw rolnych,
- 3) promowaniu ekonomii współpracy i dobra wspólnego,
- 4) popularyzowaniu aktywizmu opartego na zasadach demokracji bezpośredniej.

Cele te są nakierowane na szeroką aktywność w zakresie nie tylko własnych potrzeb spółdzielców, ale też szerszej społeczności, a nawet w kierunku zmiany systemu społeczno-ekonomicznego. Spółdzielcy piszą o swoich motywacjach w następujący sposób:

Działanie w kooperatywie traktujemy jako szkołę oddolnej demokracji, dlatego wszystkie ważne procesy wewnętrzne, w tym podejmowanie decyzji strategicznych, opieramy na zasadach demokracji konsensualnej (dochodzenie do wspólnego stanowiska poprzez dyskusję). Każdy członek i każda członkini Kooperatywy poprzez swoje zaangażowanie decyduje o tym, jaki wpływ wywiera na rozwój organizacji (Kooperatywa Dobrze, *Nasz model działania*).

Niezwykle istotnym wątkiem podkreślanym w narracjach kooperatyw jest lokalność rozumiana jako najbliższe środowisko życia. Poczucie zakorzenienia, bycie członkiem wspólnoty i możliwość budowania świata wokół siebie stają się istotą kooperatywizmu spożywczego. Członkami kooperatywy są bowiem najczęściej mieszkańcy najbliższej okolicy (Śpiewak, Błesznowski, Gąsiorowska 2022: 11). Kooperatywa Dobrze cyklicznie organizuje wydarzenia otwarte dla mieszkańców. Przykładem mogą być np.

kawki tematyczne – otwarte dla wszystkich spotkania, na których osoby prowadzące dzielą się swoją pasją, wiedzą i umiejętnościami. W ramach kawek organizowane są wykłady, warsztaty i spacer, a tematyka, wokół której skupiają się w tym roku, to spółdzielczość, rolnictwo i ekologia. Pomysły na kawki zbieramy od osób zrzeszonych w Spółdzielni i Stowarzyszeniu, ale na wydarzenie może przyjść każdy i każda! (Kooperatywa Dobrze, *Kawki tematyczne*).

Jest to przykład realizacji jednej z Międzynarodowych Zasad Spółdzielczych, tj. troski o społeczność lokalną (Krajowa Rada Spółdzielcza 2025).

Elementem niezbędnym w działaniu kooperatywy jest demokratyczne podejmowanie decyzji, spółdzielcy piszą o procesie demokratycznym, który realizuje się poprzez głosowania na walnym zgromadzeniu (Kooperatywa Dobrze, *Nasze wartości*). W kooperatywie ważną rolę odgrywają grupy robocze zajmujące się

konkretnymi kwestiami. Mówiąc o podmiotowości obywatelskiej w kontekście nowego kooperatyizmu, należy wskazać kwestię demokracji ekonomicznej. Członkowie nie tylko biorą udział w podejmowaniu decyzji czy wyborze swoich przedstawicieli, ale także mają ekonomiczny wkład w organizację. Zasada ekonomicznego udziału członków jest jedną z kluczowych zasad współczesnej spółdzielczości, uznanej przez Międzynarodowy Związek Spółdzielczy. Treść zasady mówi:

Członkowie równomiernie składają się na majątek spółdzielni i demokratycznie go kontrolują. Część tego majątku jest niepodzielna i stanowi własność spółdzielni. Zazwyczaj członkowie nie otrzymują lub otrzymują bardzo małą dywidendę od swoich udziałów, stanowiących warunek ich członkostwa. Nadwyżki bilansowe członkowie przeznaczają na następujące cele: rozwój spółdzielni, zwiększenie funduszu rezerwowego, zwrot członkom (proporcjonalne do ich transakcji ze spółdzielnią), finansowanie innej działalności zatwierdzonej przez członków (Krajowa Rada Spółdzielcza 2025).

Kooperatywa Dobrze aktywnie włącza się w promocję kooperatyizmu w Polsce. W 2024 r. wydała przewodnik dla nowych kooperatyw spożywczych. Zawarte są w nim słowa, które stanowią o istocie kooperatyizmu: „Uniwersalny dla kooperatyw jest szacunek dla dostawców i dostawczyń, nastawienie na długotrwałą współpracę i dążenie do obopólnych korzyści” (Gąsiorowska i in. 2024: 7). Kooperatywy są społecznościami o wyjątkowym charakterze, na który składa się tworzenie społeczności i solidarny podział obowiązków. Kluczowe jest podmiotowe traktowanie swoich członków, ale także dostawców, producentów, rolników, od których pozyskuje się produkty. Ważnym celem kooperatyw spożywczych jest skracanie łańcuchów dostaw, tak aby żywność była produkowana jak najbliżej konsumenta. Działanie to ma wymiar nie tylko praktyczny, lecz także ideowy. Jak piszą spółdzielcy: „W kooperatywie możemy zaspokoić nie tylko potrzeby zakupowe, ale też realnie uczestniczyć w tworzeniu alternatywnego systemu bazującego na współpracy, a nie na dążeniu do zysku” (Gąsiorowska i in. 2024: 11). W tym miejscu jawi się alternatywny charakter działań kooperatywy jako przeciwwagi dla systemu wielkoskalowego rolnictwa przemysłowego oraz dużych sieci handlowych, które nie doceniają wkładu pracy rolników. Kooperatywa ma na celu właśnie uznanie dla pracy i podmiotowości wytwórcy żywności. Jednak nie każdy rolnik znajdzie miejsce w kooperatywie. Jak piszą spółdzielcy: „Kooperatywy spożywcze to sposób na odbudowanie relacji między miastem a wsią. Kiedy kooperatywa znajdzie dostawcę, który spełnia jej wymagania, taka osobista relacja jest budowana latami i na lata” (Gąsiorowska i in. 2024: 11). Kooperatywa Dobrze wypracowała kryteria asortymentowe pozwalające zdecydować, które produkty mogą zostać wprowadzone do sklepów kooperatywy i z jakimi rolnikami podejmowana jest współpraca. Kryteria są zaprezentowane w tabelach 1 i 2.

Tabela 1. Kryteria przypisane poszczególnym produktom spożywczym

Produkty spożywcze	A	B	C	D
Zero/less waste	Luzem, na wagę	W opakowaniu zwrotnym	W opakowaniu poddawalnym [recyklingowi – przyp. aut.]	W opakowaniu nie do recyklingu
Sprawiedliwy handel	Bezpośrednio z małego gospodarstwa/ od małego producenta, fair trade	Z kooperatyw, sprawiedliwy bez certyfikatu	Z hurtowni, sprawiedliwy bez certyfikatu	Od wątpliwych dostawców, bez certyfikatu
Etyczność	Wegański	Wegetariański	x	Niewegetariański
Ekologiczność	Certyfikat	Gospodarstwa w konwersji	Proekologiczne (KARP)	Brak certyfikatu
Lokalność	Do 200 km od Warszawy	Z Polski	Z Europy	Z kraju poza Europą

Źródło: Kooperatywa Dobrze, *Kryteria asortymentowe*, <https://dobrze.waw.pl/o-nas/nasze-wartosci/kryteria-asortymentowa/> (dostęp: 28.05.2025).

Tabela 2. Kryteria przypisane poszczególnym produktom poza asortymentem spożywczym

Produkty higieniczne, kosmetyki	A	B	C
Opakowanie	Zbiornicze, produkt na wagę/zwrotne/brak opakowania	Opakowanie kompostowalne/ biodegradowalne/ recyklingowalne/ z recyklingu	Opakowanie niepoddawane ponownemu przetworzeniu
Etyczność	Wegańskie/ nietestowane na zwierzętach	Posiada składniki odzwierzęce [lanolina, воск pszczeli, miód, mleko]	Posiada składniki odzwierzęce [smalec, żelatyna, śluz ślimaka, olej palmowy]
Ekologiczność	Certyfikat ekologiczny	Brak certyfikatu, ale produkt jest naturalny	Produkt konwencjonalny
Lokalność	Z Polski	Z Europy	Spoza Europy

Źródło: Kooperatywa Dobrze, *Kryteria asortymentowe*, <https://dobrze.waw.pl/o-nas/nasze-wartosci/kryteria-asortymentowa/> (dostęp: 28.05.2025).

Kategoria A oznacza produkt najbardziej akceptowalny, kategoria C – przeciwnie. Decyzje dotyczące wprowadzenia nowych produktów podejmowane są podczas zebrania członków kooperatywy. Schemat działania Kooperatywy Dobrze opiera się na kilku grupach. Przede wszystkim są to członkowie i członkinie oraz dostawcy (rolnicy, producenci). Ważnym podmiotem są również klienci sklepów

oraz seniorki i seniorzy, którzy mogą ze specjalną zniżką robić zakupy w sklepach kooperatywy. Schemat działania Kooperatywy Dobrze wraz ze sklepem spółdzielczym przedstawia grafika 2.

Grafika 2. Schemat działania kooperatywy ze spółdzielczym sklepem spożywczym.

Źródło: ZRÓBCIE TO RAZEM! *Dobre praktyki z kooperatyw spożywczych*, Warszawa 2024, s. 22.

Kooperatywa Dobrze prowadzi dwa sklepy stacjonarne. Zatrudnia pracowników, jednak dyżury w sklepach są obowiązkowe dla każdego członka spółdzielni. Każdy członek i członkini są zobowiązani do odrobienia trzygodzinnego dyżuru w sklepie kooperatywy w ciągu miesiąca. Jest to instrument, który pozwala na aktywne i regularnie angażowanie się w życie spółdzielni.

Kolejnym przypadkiem, wartym szerszego omówienia, jest pierwsze w Polsce centrum technologii spółdzielczych – CoopTech Hub, prowadzone przez PLZ Spółdzielnię. Nazwa PLZ może być rozwijana jako Platforma Lokalnych Zasobów. Platforma, ponieważ odnosi się zarówno do miejsca fizycznego, jak i przestrzeni cyfrowej. Lokalne zasoby są w spółdzielni traktowane jako niezwykle ważny kapitał, wręcz kluczowy w budowaniu odpornej, demokratycznej i ekonomicznie silnej wspólnoty. Cele spółdzielni są szerokie, ale jednym z najważniejszych jest cyfrowy restart spółdzielczości (CoopTech Hub, *O hubie*). Odnosi się on bezpośrednio do ponownego odkrycia i realizowania idei spółdzielczych, które mają potencjał do wzmacniania i podtrzymywania podmiotowości obywateli. Manifest spółdzielni oddaje istotę tej inicjatywy, dlatego warto przytoczyć jego obszerniejszy fragment:

[...] W świecie, w którym globalna ekonomia i nowe technologie umożliwiły nieskrępowany przepływ kapitału, pracy i wiedzy, zwykli ludzie utracili wpływ na kształt miejsc, w których żyją i pracują. Dlatego powinniśmy kreować przyszłość takimi narzędziami i mechanizmami, które pozwolą zmienić relacje między sferą ekonomiczną i społeczną, dając siłę wspólnotom. [...] Uznajemy spółdzielnię za najlepszą formułę, która pozwoli nam urzeczywistnić zmianę, do której dążymy. Spółdzielnie odzwierciedlają triumf i zmagania społeczności, na które składają się zarówno kolektywne działanie, jak i konflikty interesów. Wierzymy, że godzenie wielu perspektyw jest możliwe i niezbędne do tworzenia efektywnej demokracji i sprawiedliwej gospodarki (PLZ, *Nasza misja*, <https://plz.coop/nasza-misja/>).

Misja spółdzielni odwołuje się do współczesnych wyzwań, stojących przed państwem. Od wielu lat spółdzielczość w Polsce nie cieszyła się najlepszą sławą. Badacze wskazują na eksponowanie w ostatnich dekadach kryzysów i konfliktów w spółdzielczości polskiej (Cyra-Rolicz 2019: 243 i n.). Przemiany ustrojowe z lat dziewięćdziesiątych niekorzystnie odbiły się na wizerunku spółdzielczości i jej postrzeganiu przez polityków. Niechętny stosunek nowych elit politycznych, dość powszechny brak rozumienia istoty spółdzielczego systemu gospodarowania, a także kryzys spółdzielczej tożsamości doprowadziły do ograniczenia nie tylko potencjału spółdzielczości, ale też jej roli w dyskursie publicznym (Cioch 2011: 43). Nie sprzyjało to popularności ruchu spółdzielczego wśród młodych Polaków. CoopTech Hub i PLZ Spółdzielnia w swojej narracji odwołują się do pozytywnych przykładów i zasobów idei spółdzielczej. Wartości wyróżniane przez spółdzielnię to: zrównoważony rozwój (podkreślenie zależności między różnymi grupami i podmiotami społeczeństwa obywatelskiego); cyfrowa ekologia (odpowiedzialne korzystanie z nowych technologii, tworzenie własnej, lokalnej infrastruktury cyfrowej); kultura zaufania (zaznaczenie, że zaufanie jest podstawą kapitału społecznego, warunkiem budowy silnych wspólnot); restart spółdzielczości (wprowadzenie i popularyzacja ruchu spółdzielczego w różnych obszarach oraz uwzględnienie demokracji ekonomicznej); suwerenność cyfrowa (uniezależnienie się od wielkich korporacji, które korzystają z danych użytkowników, ukazanie wartości danych, które mogą być wspólnym dobrem); wspólna wartość społeczna (filozofia SSV – *shared social value*, oznaczająca promowanie modeli przedsiębiorstw kierujących się wartościami wspólnotowymi) (PLZ, *Nasza misja*). Spółdzielnia PLZ zajmuje się głównie doradztwem oraz edukacją. Dostarcza również rozwiązania cyfrowe dla różnych podmiotów społecznych. Przykładem jednego z takich rozwiązań jest aplikacja PLZ, która ma być narzędziem do budowania wspólnoty, komunikacji i lepszego zarządzania w społecznościach. Aplikacja jest już używana przez wiele podmiotów w Polsce, np. Związek Rewizyjny Banków Spółdzielczych im. Franciszka Stefczyka czy związki zawodowe (PLZ, *Zaufali nam*). W 2025 r. PLZ Spółdzielnia zainaugurowała innowacyjny program dla samorządów pt. „Regenerator Miast”,

który ma na celu aktywizację społeczności lokalnych i samorządów. Projekt ma być zakończony uruchomieniem spółdzielni rozwojowych, które są autorskim modelem nowego typu spółdzielni w Polsce (PLZ, *Regenerator miast*). Spółdzielnia rozwojowa to lokalna spółdzielnia, która przede wszystkim „wykorzystuje już istniejące zasoby i umiejętności osób mieszkających w danej gminie, jednocześnie adresując braki w świadczonych usługach” (CoopTech Hub, *Akademia Miejskiej Odporności*). Jej celem jest realizacja zadań strategicznych danej gminy. Mogą to być „działania o charakterze publicznym, takie jak: dostarczanie energii (budowa mocy OZE i modernizacja sieci niskiego napięcia); podnoszenie kompetencji cyfrowych; modernizacja budynków (remonty, zwiększanie efektywności energetycznej); rekultywacja terenów poprzemysłowych; naprawa i przedłużanie życia sprzętów; opieka nad osobami starszymi i dziećmi; produkcja i dystrybucja żywności. Ich celem może być również wyrównywanie nierówności społecznych, w tym włączanie nieaktywnych zawodowo kobiet na rynek pracy oraz wsparcie grup zagrożonych wykluczeniem społecznym” (CoopTech Hub, *Akademia Miejskiej Odporności*). W raporcie *Pakiet Miejskiej Odporności* spółdzielcy szczegółowo opisują, jak taka spółdzielnia może funkcjonować w praktyce. Spółdzielnia po szerokich konsultacjach społecznych prowadzonych w lokalnych społecznościach stworzyła modelowy statut spółdzielni rozwojowych dla Konina i Dąbrowy Górniczej. Jest to element szerszej strategii transformacji regionów powęglowych (CoopTech Hub, *Akademia Miejskiej Odporności*). Takie działania można z powodzeniem uznać za element realizacji konstytucyjnej zasady pomocniczości, której wyrazem jest stwierdzenie „tyle społeczeństwa, ile możliwe” (Encyklopedia Administracji Publicznej 2018). Zasada ta jest zawarta w polskiej Konstytucji i jest elementem systemu społeczno-gospodarczego państwa. Co więcej, jest to jedna z kluczowych zasad odnoszących się do uznania podmiotowości obywateli i ich sprawczości. To obywatele, na jak najniższych szczeblach, powinni brać udział w realizacji polityk publicznych i współdecydować o kierunkach polityki państwa (Encyklopedia Administracji Publicznej 2018). Jedną z zasad spółdzielczych jest zasada współpracy między spółdzielniami. Nowe kooperatywy także idą w tym kierunku, zarówno nowe spółdzielnie, takie jak PLZ, jak i kooperatywy spożywcze. W marcu 2024 r. swoją działalność zapoczątkował Związek SERC (CoopTech Hub, *Związek serc powołany*), wspólna platforma dla spółdzielczości nowego rodzaju, spółdzielni energetycznych, rozwojowych i cyfrowych. Jak piszą twórcy: „Związek SERC stawia na demokratyczne zarządzanie i wspólną reprezentację interesów spółdzielni, co wzmacnia ich pozycję w dialogu z rządem i instytucjami odpowiedzialnymi za politykę klimatyczno-energetyczną” (CoopTech Hub 2024). Wymiana doświadczeń i wspólne działania rzecznicze mogą przyczynić się do konsolidacji ruchu nowego kooperatywizmu w Polsce. W tym samym roku kooperatywy spożywcze również postanowiły stworzyć wspólną platformę wymiany doświadczeń. Zorganizowane zostały dwa zjazdy kooperatyw spożywczych, których celem było wypracowanie

podwalin pod pierwszą w Polsce instytucję parasolową dla kooperatyw spożywczych. Jak piszą twórcy: „Dalekosiężnym celem inicjatywy jest wzmacnianie idei kooperatywności w Polsce w porozumieniu wszystkich zainteresowanych stron: kooperatyw spożywczych, rolniczek_ków i samorządów” (Kooperatywa Dobrze, *Parasol kooperatyw*).

Kooperatywy opisują i prezentują swoje cele w bardzo pozytywny i optymistyczny sposób. Trzeba jednak podkreślić, że sama pozytywna narracja nie warunkuje tak samo pozytywnego odzwierciedlenia owych idei w praktyce. Chociaż spółdzielczość rozwija się w Polsce i na świecie i ma wiele sukcesów, mierzy się też z ograniczeniami i problemami. Przede wszystkim niski stopień zaangażowania i brak utrzymującej się motywacji. Wiele kooperatyw spożywczych w Polsce przestało działać po krótkim okresie. Zaprezentowany model kooperatywy Dobrze jest obecnie jedynym przykładem działającej kooperatywy w formule prawnej spółdzielni. Inne działają jako organizacje nieformalne lub stowarzyszenia (Bilewicz 2025). Kooperatywy są także narażone na pewną elitarność, gromadzenie osób o wysokim kapitale społecznym (ekonomicznym oraz kulturowym) (Bilewicz 2025). Spółdzielczość współczesna jest narażona także na bariery finansowe i strukturalne, polegające na braku dostatecznego wsparcia ze strony państwa (Szustek 2020: 295 i n.). Nadal także polskie społeczeństwo boryka się z negatywnym obrazem spółdzielczości (Liderspółdzielczosci.pl 2025).

Podsumowanie i dyskusja

Współczesne kooperatywy spożywcze są stosunkowo nowym zjawiskiem. Dokładne ich rozpoznanie wymaga jeszcze wielu badań i obserwacji. Przede wszystkim w kontekście ich działalności, efektywności, wpływu na gospodarkę i społeczeństwo obywatelskie. Bez wątpienia jest to interesujący ruch, mający korzenie w dalekiej przeszłości, jak i odnoszący się do potrzeb człowieka dzisiejszych czasów. Spółdzielczość jest ideą, która wraca, odradza się w nowej rzeczywistości. Rozwój nowych technologii, a także globalizacja przyczyniają się do wzrostu ruchów społecznych nowego typu. Niewątpliwie procesem, który tworzy grunt dla inicjatyw spółdzielczych są przemiany komunikacyjne i kulturowe, jakie zaszły na początku XXI w. Obserwacja inicjatyw odwołujących się do pewnego rodzaju wzorców gospodarczych ma istotne znaczenie we współczesnej Polsce. Nowy kooperatywnizm i spółdzielczość nie odcinają się całkowicie od *starej* spółdzielczości. Stanowią jedynie jego współczesną odsłonę. Podstawową różnicą jest wykorzystywanie technologii komunikacyjno-informacyjnych jako podstawy działania oraz dostosowanie form działania do realiów współczesności. Dobrze idee nowej spółdzielczości oddają słowa jednego ze spółdzielców:

Zacząłem od osobistego powodu, dla którego wybrałem drogę spółdzielczą. Otóż nie zgadzam się na utratę suwerenności (podmiotowości) przez wszystkich poza garstką właścicieli technologii. Wielokrotnie w historii ludzkości odpowiedzią na taką asymetrię władzy i kapitału była współpraca i wspólna własność, czyli model spółdzielczy. Polski kontekst jest też szczególnie ciekawy – silna spółdzielczość międzywojenna, silna choć sterowana spółdzielczość w Polsce Ludowej i wreszcie celowe zniszczenie sektora przez Balcerowicza i kontynuatorów jego doktryny. W tym samym czasie trwa podupadanie polskiej wsi i małych miasteczek oraz spadek zaufania społecznego.

Nie wszystko jest jednak stracone, bo nowa spółdzielczość rozkwitła i daje owoce. To kooperatywy spożywcze obecne we wszystkich większych miastach, kontynuujące misję Samopomocy Chłopskiej czy Społem. To spółdzielnie energetyczne, liczne w tysiącach w Europie i powstające coraz gęściej w Polsce. To spółdzielnie cyfrowe (platformowe), które wytaczają uczciwą konkurencję Uberowi czy Airbnb. To także miejskie spółdzielnie rozwojowe, które jako CoopTech Hub wynaleźliśmy jako metodę prowadzenia sprawiedliwej transformacji w oparciu o wspólnotowe zaangażowanie mieszkańców (Oleszczuk-Zygmuntowski 2023).

Upodmiotowienie obywateli jawi się jako kwestia kluczowa we współczesnym państwie. Spółdzielczość narodziła się z kryzysu i może być realnym instrumentem budowania społeczeństwa obywatelskiego XXI w. (Piechowski 2013; Sawicka, Prus 2021). Spółdzielnie i kooperatywy są instytucjami o charakterze społecznym i gospodarczym, a równocześnie są organizacjami o silnym charakterze ideowym. Budowanie narracji opartych na zaufaniu społecznym, współpracy, wspólnocie i demokracji ekonomicznej jest głównym wyznacznikiem kooperatyizmu współczesnego. Jak wskazują badacze, system polityczny państwa jest w dużym związku z obywatelami, podmiotami życia społecznego (Zieliński 1999: 201). Poczucie podmiotowości jest powiązane z aktywnością w środowisku lokalnym (Szostok-Nowacka 2019: 154). Patrycja Szostok-Nowacka wykazała, że szczególne znaczenie dla wspólnoty lokalnej ma komunikacja w przestrzeni cyfrowej (Szostok-Nowacka 2019: 155). Potencjał spółdzielczości cyfrowej może odegrać niezwykle ważną rolę w budowaniu kapitału społecznego i społeczeństwa obywatelskiego – nie tylko w samorządzie lokalnym, lecz także w środowisku ogólnopolskim. Jednakże potrzebne są dalsze pogłębione badania, na ile spółdzielnie cyfrowe rzeczywiście wpływają na społeczność lokalną i na ile ten wpływ jest trwały w kontekście budowania podmiotowości i odporności społecznej. W koncepcji idei spółdzielczej kluczem jest zaspokajanie potrzeb – od tych najbardziej podstawowych do potrzeb wyższego rzędu. Przykłady narracji nowych kooperatyw wskazują, że obywatele wracają do nieraz zapomnianych idei i form organizacyjnych i dopasowują je do nowych warunków społeczno-ekonomicznych. Refleksja na temat nowego kooperatyizmu ukazuje, że spółdzielczość szeroko rozumiana może mieć strategiczne znaczenie

w rozwoju społeczno-gospodarczym państwa (Szustek 2020: 294). Jak zaznacza cytowana wcześniej A. Szustek, istotne jest sformułowanie wniosków dotyczących roli spółdzielczości w

upodmiotowieniu gospodarczemu obywateli, szczególnie mało zamożnych i średniozamożnych; czy kooperatywy mogą stać się na dużą skalę narzędziem do poszerzenia bezpieczeństwa ekonomicznego obywateli; czy przyszłości upatruje się w koncepcjach społeczeństwa budowanego na płaszczyźnie współdziałania i solidaryzmu, czy też w przestrzeni publicznej nadal będzie lansowana wizja ładu społecznego opartego na konkurencji, rywalizacji i zysku? (Szustek 2020: 294).

Siła spółdzielczości polega właśnie na jej wspólnotowym charakterze i oddolności. Stąd wnioski o potencjalnym pozytywnym oddziaływaniu na społeczeństwo obywatelskie. Jednym z wyznaczników silnego społeczeństwa obywatelskiego jest jego potencjał zrzeszeniowy. Podane przykłady kooperatyw wskazują na oddolną potrzebę obywateli realizowania swoich potrzeb poprzez spółdzielczość. Kooperatyzyzm poprzez swoją narrację i przykłady działania (współpraca z lokalnymi samorządami, związkami zawodowymi czy z lokalnymi producentami i rolnikami) wpisują się w koncepcję rezyliencji. W literaturze określanej jako „umiejętność przetrwania jednostek lub systemów w szybko zmieniającym się świecie” (Stęпка 2021: 106). Może również oznaczać zaradność ludzi, wytrzymałość (tamże), a zatem realizację podmiotowości obywatelskiej. Pytanie zasadnicze jednak brzmi, czy nowe formy spółdzielcze pozostaną lokalną niszą? Czy rozwiną się w szerszej skali? Zjawisko to wymaga dalszych obserwacji i badań. Przywołane przykłady narracji nowych form kooperatyw mogą być ilustracją realizowania zasad i idei spółdzielczych w praktyce dostosowanej do realiów życia społeczno-gospodarczego XXI w. Swoista regeneracja spółdzielczości, ponowne rozważenie oraz reinterpretacja jej zasad i wartości, może być istotnym elementem poszerzającym podmiotowość obywatelską Polaków, zwłaszcza w zakresie podmiotowości ekonomicznej i społecznej (Szustek 2020: 294). Dużą rolę odgrywają tutaj organizacje spółdzielcze, osoby zaangażowane w ruch kooperatyw, ale także czynnik państwowy. Jak wskazuje A. Szustek, „odrodzenie spółdzielczości wymaga działań systemowych” (Szustek 2020: 294). Badaczka zaznacza, że istotne jest wprowadzenie nowych rozwiązań prawnych, dostosowanych do nowej spółdzielczości zwanej po prostu kooperatyzyzmem. Prawo spółdzielcze w obecnym kształcie nie zachęca innowatorów społecznych do zakładania tego typu zrzeszenia. Szustek proponuje uchwalenie jednej ustawy dla wszystkich rodzajów kooperatyw, a jej uzupełnieniem może być przygotowanie statutów, tzw. statutów wzorcowych, dla różnych rodzajów kooperatyw w Polsce (Szustek 2022: 302).

Bibliografia

- Abramowski E. (2009), *Kooperatywa jako sprawa wyzwolenia ludu pracującego: Korzyści jakie daje kooperatywa spożywcza*, Kooperatyzm.pl, <https://kooperatyzm.pl/kooperatywa-jako-sprawa-wyzwolenia-ludu-pracujacego-korzysci-jakie-daje-kooperatywa-spozywcza/> (dostęp: 4.06.2026). (Oryginał opublikowany [w:] R. Okraska (red.), *Braterstwo, solidarność, współdziałanie. Pisma spółdzielcze i stowarzyszeniowe*).
- Andrejuk K. (2016), *Awans społeczny kobiet w czasach PRL. Dynamika struktury i sprawczości*, „Przegląd Socjologiczny”, nr 65(3).
- Archer M.S. (2013), *Człowieczeństwo. Problem sprawstwa*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.
- Barnes B. (2000), *Understanding Agency. Social Theory and Responsible Action*, Sage.
- Bejma A., Tomaszewski K., (2018), *Zasada pomocniczości*, [w:] *Encyklopedia Administracji Publicznej*, J. Itrich-Drabarek (red. nauk.), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Bierzanek R. (1968), *Prawo spółdzielcze w zarysie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Bilewicz A. (2014), *Kooperacja znów rośnie?*, [w:] Ł. Bukowiecki, M. Obarska, X. Stańczyk (red.), *Miasto na żądanie*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Bilewicz A. (2015), *Samooograniczająca się zmiana? Kooperatywy spożywcze w Polsce*, „Nowy Obywatel”, nr 16(67).
- Bilewicz A. (2018), *Zapomniane marzenie*, „ACADEMIA. Magazyn Polskiej Akademii Nauk”, nr 1(53).
- Bilewicz A. (2020), *Kooperatywy spożywcze w polskich miastach. Między enklawą stylu życia a zmianą społeczną*, [w:] B. Lewenstein (red.), *Aktywizmy miejskie*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Bilewicz A. (2025), *Kooperatywy spożywcze – szansa na odnowę demokratycznej spółdzielni spożywców?*, Krajowy Związek Banków Spółdzielczych, <https://kzbs.pl/kooperatywy-spozywcze-szansa-na-odnowe-demokratycznej-spoldzielczosci-spozywcow.html> (dostęp: 9.04.2026).
- Bilewicz A., Potkańska D. (2013), *Jak kielkuje społeczeństwo obywatelskie?*, „Trzeci Sektor”, nr 31(3).
- Bilewicz A., Śpiewak R. (2019), *Beyond the „Northern” and „Southern” Divide: Food and Space in Polish Consumer Cooperatives*, „East European Politics and Societies and Cultures”, nr 33(3). <https://doi.org/10.1177/0888325418806046>
- Brodziński, M.G. (2014), *Oblicza polskiej spółdzielczości wiejskiej: geneza-rozwoj-przyszłość*, Wydawnictwo Naukowe FREL.

- Brzozowski B. (2008), *Podstawy gospodarki spółdzielczej. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, Kraków.
- Burnicka A., Zygmuntowski J.J. (2019), *#CoopTech: Platformowy kooperatyzm jako silnik solidarnego rozwoju*, InStrat.
- Chyra-Rolicz Z. (2019a), *Między prywatą a wspólnym dobrem. Stosunek państwa i sił politycznych do spółdzielczości w II i III Rzeczypospolitej*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Chyra-Rolicz Z. (2019b), *Młody ruch spółdzielczy*, „Rolnik Spółdzielca”, nr 3.
- Cioch H. (2009), *Zasady rozdzelskie i ich realizacja w praktyce*, „Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie”, nr 2.
- Cioch H. (2011), *Prawo Spółdzielcze*, LEX.
- CoopTech Hub (2024), *Jak budować wspólny spółdzielczy front?* [Wpis w aplikacji], PLZ.
- CoopTech Hub, *Akademia Miejskiej Odporności. Case study*, <https://www.hub.coop/nasze-projekty/akademia-miejskiej-odpornosci-case-study/> (dostęp: 4.06.2026).
- CoopTech Hub, *O hubie*, <https://www.hub.coop/o-hubie/> (dostęp: 4.06.2026).
- CoopTech Hub, *Pakiet Miejskiej Odporności*, <https://www.hub.coop/publikacja/pakiet-miejskiej-odpornosci/> (dostęp: 4.06.2026).
- CoopTech Hub, *Strona główna*, <https://www.hub.coop/> (dostęp: 4.06.2026).
- CoopTech Hub, *Związek serc powołany. Spółdzielnie łączą siły*, <https://www.hub.coop/zwiazek-serc-powolany-spoldzielnie-lacza-sily/> (dostęp: 4.06.2026).
- Domagalski A. (2012), *Spółdzielczość w budowie społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] A. Domagalski (red.), *O lepszy, przyjazny świat*, Wydawnictwo Spółdzielcze.
- Florek-Paszkowska A. (2016), *Współczesne spółdzielnie spożywcze w Polsce na tle historycznym*, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”, nr 3.
- Frączak P., Skrzypiec R. (2011), *Kondycja spółdzielczości pracy i wizje jej rozwoju. Raport z badania*, Ośrodek Badania Aktywności Lokalnej.
- Gąsiorowska A., Rózga M., Seroka D., Sykut M. (2024), *Zróbcie to razem! Dobre praktyki z kooperatyw spożywczych*. Stowarzyszenie Kooperatywa Spożywcza Dobrze, https://drive.google.com/file/d/1gOk_yQNs4mB_vauLZBNEyq6Ep-D4Z4vg/view (dostęp: 4.06.2026).
- Herbst K. (2013), *Ruchy nieformalne a kierunki rozwoju ekonomii społecznej. Rekomendacje dla polityk publicznych*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- International Co-operative Alliance (ICA) (2025), *Cooperative identity, values & principles*, <https://www.ica.coop/en/cooperatives/cooperative-identity> (dostęp: 4.06.2026).
- Johnson A.P. (2009), *Making Connections in Elementary and Middle School Social Studies*, Sage.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Kooperatywa Dobrze, *Kawki tematyczne*, <https://dobrze.waw.pl/kawki-tematyczne/> (dostęp: 4.06.2026).

- Kooperatywa Dobrze, *Kryteria asortymentowe*, <https://dobrze.waw.pl/o-nas/nasze-wartosci/kryteria-asortymentowa/> (dostęp: 28.05.2025).
- Kooperatywa Dobrze, *Nasz model działania*, <https://dobrze.waw.pl/o-nas/nasz-model-dzialania/> (dostęp: 4.06.2026).
- Kooperatywa Dobrze, *Nasze wartości*, <https://dobrze.waw.pl/o-nas/nasze-wartosci/> (dostęp: 4.06.2026).
- Kooperatywa Dobrze, *Parasol kooperatyw*, <https://dobrze.waw.pl/parasol-kooperatyw/> (dostęp: 4.06.2026).
- Kooperatywa Dobrze, *Zasady spółdzielcze*, <https://dobrze.waw.pl/o-nas/zasady-spoldzielcze/> (dostęp: 4.06.2026).
- Kooperatywa Grochowska (2025), *Nasza historia*, <https://www.kooperatywa-grochowska.pl/nasza-historia/> (dostęp: 4.06.2026).
- Kostecka-Jurczyk D., Marak K. (2014), *Spółdzielnie energetyczne i klastry energii jako formy energetyki obywatelskiej w Polsce*, „Studia Prawnoustrojowe”, nr 63. <https://doi.org/10.31648/sp.9596>
- Kotus J. (2018), *Partycypacja–aktywność–podmiotowość... Krok wstecz czy postęp rozwoju społeczeństwa obywatelskiego?*, „Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN”, nr 183.
- Krajowa Rada Spółdzielcza (2025), *Zasady spółdzielcze*, <https://krs.org.pl/spoldzielczosc/zasady-spodzielcze> (dostęp: 4.06.2026).
- Kreft J. (2022), *Władza platform. Za fasadą Google, Facebooka i Spotify*, Universitas, Kraków.
- Liderspoldzielczosci.pl (2025), *Polska spółdzielczość – to historia niewykorzystanych szans i możliwości*, <https://liderspoldzielczosci.pl/2025/10/16/polska-spoldzielczosc-to-historia-niewykorzystanych-szans-i-mozliwosci/> (dostęp: 9.04.2026).
- Markocka M. (2017), *Podmiotowość społeczności lokalnych w świetle wybranych koncepcji socjologiczno-filozoficznych*, „Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne”, nr 20(3).
- Mider D. (2010), *Partycypacja polityczna a legitymizacja systemu politycznego*, „Studia Politologiczne”, nr 18.
- Mudyń K. (2012), *Podmiotowość. Co to może znaczyć?*, „Psychologia Społeczna”, nr 7(21).
- Oleszczuk-Zygmuntowski J. (2023), *Wystąpienie podczas konferencji „Renesans Spółdzielczości”*, [w:] M. Wojtaszek, *Niech nowa spółdzielczość rozkwita i daje owoce!*, BS.NET.pl, <https://bs.net.pl/niech-nowa-spoldzielczosc-rozkwita-i-daje-owoce/> (dostęp: 9.04.2026).
- Piechowski A. (2008), *Gospodarka społeczna i przedsiębiorstwo społeczne w Polsce. Tradycje i przykłady*, [w:] E. Leś (red.), *Gospodarka społeczna i przedsiębiorstwo społeczne. Wprowadzenie do problematyki*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

- Piechowski A. (2013), *Wartości i zasady spółdzielcze a społeczeństwo obywatelskie i gospodarka społeczna*, „Ekonomia Społeczna”, nr 1.
- Piechowski A., Stolińska-Janik J. (red.) (1992), *Problemy spółdzielczości we współczesnym świecie: wybór referatów z Międzynarodowego Seminarium MZS, NRS i SIB*, Spółdzielczy Instytut Badawczy.
- Plecka D., Turska-Kawa A., Wojtasik W. (2013), *Obywatelskie kompetencje polityczne*, „Kultura i Edukacja”, nr 2(3).
- PLZ, *Nasza misja*, <https://plz.coop/nasza-misja/> (dostęp: 4.06.2026).
- PLZ, *Regenerator miast*, <https://plz.coop/regenerator-miast/> (dostęp: 4.06.2026).
- PLZ, *Zaufali nam*, <https://plz.pl/trusted/> (dostęp: 4.06.2026).
- Rapacki M. (1923), *Położenie spożywczy*, Wydawnictwo Związku Polskich Stowarzyszeń Spożywców, <http://lewicowo.pl/polozenie-spozywcy> (dostęp: 4.06.2026).
- Rok J., Bąk N.J. (2015), *Wieś-Warszawa wspólna sprawa*, „Tygodnik Przegląd”, <https://www.tygodnikprzeglad.pl/wies-warszawa-wspolna-sprawa/> (dostęp: 4.06.2026).
- Sawicka J., Prus E. (2021), *Rola gospodarki społecznej w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego*, „Nauki Ekonomiczne”, nr 33. [https://doi.org/10.19251/ne/2021.33\(7\)](https://doi.org/10.19251/ne/2021.33(7))
- Senat RP, *Parlamentarny Zespół ds. Spółdzielczości*, <https://www.senat.gov.pl/sklad/zespoły/parlamentarny,272,parlamentarny-zespol-ds-spoldzielczosci.html> (dostęp: 4.06.2026).
- Skorupska W. (2024a), *Kooperatywy spożywcze w Polsce jako przykład alternatywnej spółdzielczości i pozaformalnej aktywności na poziomie lokalnym w Polsce*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 26(98). <https://doi.org/10.7366/1509499549805>
- Skorupska W. (2024b), *Nowa spółdzielczość na nowe czasy. Przykład nowych kooperatyw i spółdzielni z Polski*, „Edukacja Ekonomistów i Menedżerów”, nr 72(2). <https://econjournals.sgh.waw.pl/EEiM/article/view/4719>
- Skrzypek A.B. (2017), *Organizacja turkusowa – szansa na nową jakość zarządzania czy utopia*, „Problemy Jakości”, nr 12. <https://doi.org/10.15199/48.2017.12.1>
- Srniczek N. (2023), *Kapitalizm platform*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Stępką M. (2021), *Rezyliencja jako paradygmat bezpieczeństwa w czasach przewlekłych kryzysów*, „Przegląd Politologiczny”, nr 2. <https://doi.org/10.14746/pp.2021.26.2.7>
- Szostok-Nowacka P. (2019), *Znaczenie poczucia podmiotowości dla aktywności społecznej w przestrzeni samorządowej*, „Annales UMCS, Sectio K: Politologia”, nr 26(1). <https://doi.org/10.17951/k.2019.26.1.141-157>
- Szustek A. (2009), *Polski Sektor Społeczny*, [w:] T. Skoczek (red.), *Spółdzielczość w budowie społeczeństwa obywatelskiego – historia i współczesność*, Muzeum Niepodległości, Warszawa.

- Szustek A. (2020), *Rola Urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w odrodzeniu i rozwoju ruchu spółdzielczego*, [w:] E. Leś (red.), *Dla niepodległej. Obywatele i ich organizacje*, Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa.
- Szyszkowska M. (red.) (2013), *Dzisiejsze znaczenie ideałów spółdzielczości*, Wszelchnica Polska, Warszawa.
- Śpiewak R., Błesznowski B., Gąsiorowska A. (2022), *Kooperatywy spożywcze w UE. Lekcje dla Polski*, Fundacja im. Heinricha Bölla, Warszawa. <https://pl.boell.org/pl/2023/04/24/kooperatywy-spozywcze-w-ue>
- Turska-Kawa A. (2015), *Podmiotowość polityczna w erze depolityzacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice. <https://doi.org/10.31261/PN.4276>
- Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 1982 r., nr 30, poz. 210).
- Zieliński E. (1999), *Nauka o państwie i polityce*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.